Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 38, Haziran 2019, s. 10-34
ISSN: 2149-0821 Doi Number:http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4997

Prof. Dr. Erdal FIRAT
St. Clements Institute - Yönetim Bilimleri Profesörü, prof.dr.erdalfirat@gmail.com

DÜNYADAN ÖRNEKLERLE TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER VE SİYASETE ETKİLERİ

Özet

Genel anlamda kriz kavramı tüm sosyal, ekonomik ve doğal alanlarda ortaya çıkabilir. Bu alanlardaki gelişmelerin, eski veya mevcut şartları değiştirmesi; bu değişimin sıkıntılı, köklü ve bazen de tahripkar olması krizlerin ortak özelliğidir. Kriz dönemlerinde ortaya çıkan esas durum, eskinin yetersiz kalmasıdır. Bu durum, bir krizin aynı zamanda bir yeniliğin de habercisi olduğunu gösterir.

Ekonomik kriz, iktisat biliminin ortaya çıkmasından bu yana iktisat yazınının incelediği konular arasında olmuştur. Dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir kriz küreselleşmenin de etkisiyle kendisiyle bağlantılı olsun ya da olmasın diğer ekonomileri de etkileyebilmektedir. Özellikle 1990'lı yılların sonlarından itibaren yükselen piyasa ekonomilerinde oluşan krizler, ekonomik ve politik istikrara geçmişte yaşanan krizlerden daha fazla zarar vermektedir.

Anahtar Kelimeler: türkiye, dünya, kriz, siyasi kriz, ekonomik kriz, ekonomi, siyaset

ECONOMIC CRISISSES AND THEIR EFFECTS ON TURKEY WITH EXAMPLES FROM THE WORLD

Abstract

In general, the concept of crisis can occur in all social, economic and natural areas. Developments in these areas change the old or existing conditions; this change is troublesome, deeply rooted and sometimes destructive. The main situation during the crisis is the insufficiency of the old. This shows that a crisis is also a harbinger of innovation.

Economic crises, is the subject which has been studied within the economic literature since the emergence of economics as a science. A crises which is experienced in anywhere in the world, with the effects of globalization, affects all other economies whether it is connected or not. Especially, crises which is occured in the emerging economies emerging markets, has been more damaging to the economic and political stability since the end of 1990.

Keywords: turkey, world, crisis, political crisis, economical crisis, economics, politics

Ekonomik Kriz Kavramı

Etimolojik kökeni Yunanca 'krisis' kelimesine dayalı olan kriz kelimesi, özellikle tıp biliminde çok yaygın bir kullanıma sahiptir ve genel olarak 'aniden ortaya çıkan bir hastalık belirtisi' ya da 'bir hastalığın çok ileri bir safhaya ulaşması' anlamlarına gelmektedir. Kriz, sosyal bilimler alanında çoğu kez 'birden bire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişme', 'büyük sıkıntı', 'buhran' ve 'bunalım' gibi kelimelerle eş anlamda kullanılmaktadır. Ekonomik kriz, mali kriz, finansal kriz, siyasi kriz, hükümet krizi, ahlaki kriz vb. kavramlara yalnızca günlük dilde değil, bilimsel terminolojide de çok sık rastlamaktayız. Sosyal bilimler açısından kriz kavramının genel bir tanımını yapmak hiç de kolay değildir. İçinde bulunulan durumun ya da karşı karşıya kalınan olayların ne derece 'kriz' olduğu kişiden kişiye değişebilmektedir. Herhangi bir durumu kriz olarak adlandırabilmek için krizin temel unsurları ya da özelliklerinin bilinmesinde yarar vardır:

- Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğrudur. Yoksa, normal süreç içerisinde ortaya çıkan her sorun kriz demek değildir. Kriz, bu açıdan beklenmedik biçimde ortaya çıkan 'ciddi bir sorun' olarak düşünülmelidir. Rutin gelişmeler ve sorunlar kriz değildir.

- Krizin en önemli özelliği önceden tahmin edilemeyen ya da bilinemeyen bir anda ortaya çıkmasıdır.

- Krizin bir diğer önemli özelliği, kişiler ve organizasyonlar için hem bir tehlike ve tehdit oluşturması, hem de yeni fırsatlar yaratmasıdır. Bu anlamda kriz, genellikle düşünüldüğü gibi tamamen 'negatif ' özellikte bir kavram değildir.

- Krizler, kısa ya da uzun süreli olabilirler. Krizlerin organizasyonlar üzerindeki etkisinin kısa ya da uzun sürmesi, organizasyonun krize karşı koyabilecek tedbirleri zamanında alıp almamasına ve bunları uygulamasına bağlıdır.

- Nihayet, krizlerin bir diğer özelliği bir bulaşıcı hastalık gibi sirayet etkisi göstermesidir. Herhangi bir organizasyonda ortaya çıkan bir kriz diğer sektörleri de etkisi altına alabilmekte ya da bir organizasyonda yaşanan kriz, bu organizasyonla ilişki içerisinde olan diğer organizasyonlara da sirayet edebilmektedir.

Bu kısa açıklamalardan sonra ekonomik kriz kavramını bilimsel bir temele dayalı olarak tanımlamak için bazı örneklerle konuyu açıklamaya çalışalım:

Enflasyon, gerek devlet gerekse birey ve firmalar açısından bir 'sorun'dur ancak 'kriz' değildir. 'Hiperenflasyon' ise bir krizdir. Çünkü hiperenflasyon, fiyatlar genel seviyesinin aniden ve beklenmedik bir biçimde hızla artmasıdır. Örneğin, bugün Türkiye'nin yaklaşık yirmi yıldır içinde bulunduğu kronik enflasyon ortamını kriz olarak adlandırmak doğru değildir. Buna karşın 1980'li yıllarda bir çok Latin Amerika ülkelerinde, 1990'lı yıllarda ise sosyalizmin yıkılması ile birlikte piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerde aniden ortaya çıkan hiperenflasyon gerçek anlamda bir kriz olarak adlandırılabilir. Tarihsel açıdan ilk büyük hiperenflasyon XVI. yüzyılda Avrupa'da görülmüştür. Amerika kıtasının keşfedilmesinden sonra çok büyük miktarlarda değerli maden Avrupa'ya taşınmış ve taşına altın ve gümüşün artması neticesinde Avrupa'da hiperenflasyon olgusu yaşanmıştır. Bu ilk krizin ardından dünyada zaman içerisinde çeşitli ülkelerde konjonktür hareketleri izlendiğinde fiyatlar genel seviyesinde ani sıçramalar ortaya çıktığı görülebilir. Fiyatlar genel seviyesindeki iniş-çıkış hareketleri iktisat biliminde 'konjonktürel dalgalanmalar' (business cycles) olarak adlandırılır. Konjonktürün değişik dönemlerinde ortaya çıkan 'enflasyon', 'deflasyon', 'stagnasyon', 'resesyon' gibi gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğru değildir.

'Fiyatlar genel seviyesinde azalma eğilimi' olarak tanımlanan 'deflasyon', kriz değildir. Ancak konjonktür içerisinde beklenmedik bir biçimde fiyatlardaki ani düşme dönemi olarak adlandırılan 'depresyon', bir krizdir. Örneğin, dünyada 1929-33 yılları arasında yaşanan ilk Büyük Depresyon (ekonomik buhran ya da ekonomik bunalım) gerçek anlamda bir ekonomik krizdi.

Enflasyon ve deflasyon, nasıl tek başına kriz olarak adlandırılamayacaksa aynı şekilde 'devalüasyon' ve 'revalüasyon' kavramları da kriz olarak adlandırılamaz. Sabit kur rejiminde ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşürülmesi (devalüasyon) işleminin kriz olarak adlandırılması için, bu işlemin beklenmedik bir anda ve yüksek bir parite (kur) ayarlaması ile gerçekleştirilmesi gerekir. Yoksa, hükümetlerin tedricen ve ılımlı oranlarda başvurmak zorunda kaldıkları devalüasyon işlemini kriz olarak adlandırmamak gerekir.

Bir başka örnek de finans sektöründen verilebilir. Bankacılık krizi, bir bankanın ya da bazı bankaların likidite yetersizliği dolayısıyla ödeme sıkıntısı içine girmeleri ve mevduat sahiplerinin bankaya hücum etmeleri (banka tahaccümü) durumunda ortaya çıkar. Bu durumda bir yandan banka yönetimi panik sonucu zararına varlık satışı yapmak zorunda kalabilir; diğer yandan mevduat sahipleri panik sonucu bankadan paralarını çekmek için hemen harekete geçerler (Karacan, 1996).

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar çerçevesinde ekonomik kriz kavramını şu şekilde tanımlamamız mümkündür: Ekonomik kriz, 'ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması' demektir.

Ekonomik krizler çok değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Üretimde hızlı bir daralma, fiyatlar genel seviyesinde ani düşme, iflaslar, işsizlik oranında ani artış, ücretlerde gerileme, borsada çöküş, spekülatif hareketler vb. faktörler ekonomik krizlerin başlıca örnekleridir.

Hemen belirtelim ki, iktisatçıların ekonomik krizlerin nedenlerine, etkilerine ve çözüm yollarına bakış açıları oldukça farklıdır. Klasik iktisat okuluna mensup liberal iktisatçılar genel olarak ekonominin dengede olduğunu, zaman zaman ortaya çıkan krizlerin ise geçici olduğunu ve ekonominin tabii akışı içerisinde bu krizlerin kendi kendine ortadan kalkacağını savunmaktadırlar. Klasik iktisatçılardan J. B. Say'in Mahreçler Kanunu olarak bilinen 'her arz kendi talebini yaratır' ilkesi, esasen ekonomide ortaya çıkacak bir arz krizinin söz konusu olmayacağını ya da bunun geçici olacağını savunmaktadır. Klasik liberalizmin temel ilkelerine bağlılığını sürdüren çağdaş liberal iktisat okullarına mensup iktisatçılar da, genel olarak, konjonktür hareketlerinin genel seyri içerisinde ortaya çıkan krizlere karşı devletin ekonomiye müdahale ederek krize karşı önlemler almasının gereksiz, hatta olumsuz olacağı düşüncesini paylaşmaktadırlar.

Tarihteki Bazı Ekonomik Krizler

Ekonomik krizler, günümüzdeki spesifik anlamını XIX. yüzyılda almıştır. Bu demek değildir ki, daha önceleri kriz yoktu. Ancak adı geçen yüzyıldan önceki krizler daha çok kötü hasat ve/veya açlık şeklinde kendini gösteren kıtlık krizleriydi. Bunun yanında nadir de olsa ulaştırma güçlüklerinden ya da aşırı devlet tedbirlerinden kaynaklanan krizlere de rastlanmaktaydı.

Dünyada 1820-1929 yılları arasındaki yüzyılı aşkın dönemde bir sürü kriz meydana gelmiştir. Bu krizlerin başlıcaları, 1825, 1836, 1847, 1857, 1866, 1873, 1882, 1890, 1900, 1907, 1913, 1920-21, 1929 krizleridir. Şimdi bu krizlerin bazılarını kısaca özetleyelim (Kindleberger, 1973):

1825 Krizi: İngiliz sermayedarların ve bankacıların Latin Amerika ülkelerinde giriştikleri hatalı yatırım politikaları sonucu ortaya çıkmıştır. Kredi hacminin daralması İngiliz sanayisini sarsmıştır. Krizin etkisiyle ödemeler bilançosu altüst olan İngiltere krizin etkisini ancak 1932'de atlatabilmiştir.

1836 Krizi: Bu krize de İngiliz sermayedar ve bankaların bu kez de ABD'de ülkelerinde giriştikleri hatalı yatırımlar ile ülkede sürdürülen demiryolu inşaatı ile ilgili mali işlemler neden olmuştur. Etkileri Fransa, Belçika gibi ülkelerde sıçrayan 1936 Krizi, kapitalizme karşı kayda değer bir muhalefet grubu ortaya çıkarmıştır.

1847 Krizi: İngiltere'de başlayan bu krize demiryolu inşaatı ile ilgili spekülasyonlar neden olmuştur. Kriz İngiltere ile sınırlı kalmamış; etkileri Fransa ve ABD'de de hissedilmiştir. Bu arada İngiltere Merkez Bankası, krizin etkisiyle ulusal para birimi sterlin'inkonvertibilitesini geçici olarak askıya almak zorunda kalmıştır.

1857 Krizi: Bu krize parasal faktörler neden olmuştur. Avustralya ve ABD'de bulunan altın madenleri geniş ölçekli spekülatif hareketlere yol açmış ve zamanın Avrupa ülkeleri ile ABD krizden önemli ölçüde etkilenmiştir.

1866 Krizi: ABD ve İngiltere'de demiryolu inşaatına büyük paralar bağlamış bir bankanın iflas etmesiyle başlamış ve dalga dalga diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Bu ülkelerde de zincirleme iflaslar kendini göstermiştir.

1900 Krizi: Rusya'nın hızlı sanayileşmesi çarpan ve hızlandıran etkilerine bağlı olarak bu ülke ekonomisinde düzensiz dalgalanmalara neden olmuş ve kriz ortaya çıkmıştır. Diğer Avrupa ülkelerine de sirayet eden krizin etkileri, ancak Güney Afrika'dan gelen altınlar sayesinde satınalma gücünün artmasıyla hafifletilebilmiştir.

1929 Krizi: Şüphesiz iktisat tarihinin en önemli ve en derin krizi, 1929 krizidir. Avrupa ülkelerinde bazı bankaların mali sıkıntıya girmesi New York Borsası'nda hisse senedi fiyatlarında ani düşüşlere neden olmuş ve ardından da tüm ABD ekonomisini etkisi altına almıştır. Bununla da sınırlı kalmayan kriz, dalga dalga diğer ülkelere yayılmıştır. 1929 Büyük Depresyonu ile borsada yaşanan çöküşün yanısıra, bankalarda ciddi anlamda iflaslar yaşanmış, toplam tüketim ve yatırımlarda ani düşüşler ortaya çıkmış ve tüm bu gelişmelerin sonucunda yalnızca ABD'nde 1929-33 yılları arasında GSYİH yaklaşık 1/3 oranında azalmıştır.

Tabi burada önemle belirtelim ki, ekonomik krizler bu krizlerle sınırlı değildir. Günümüzde krizler özellikle gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde ekonomik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Son dönemlerin en önemli krizleri, 1994-95 Meksika krizi, 1997-98'de Asya Pasifik Krizi, 1998 Rusya ve Brezilya krizleri ve nitekim ülkemizde Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan finansal krizlerdir.

Ekonomik Krizler Nedenleri

Ekonomik krizler, reel ve finansal sektörlerde arz fazlalığı veya talep daralmasından kaynaklanabilir. Gerek arz, gerekse talep krizinin ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Ekonomik krizler, organizasyon dışı konjonktürel nedenlerden kaynaklanabileceği gibi organizasyon içi nedenlerden de kaynaklanabilir. Ekonomik krizlerin nedeni, her zaman 'ekonomik nedenler' olmayabilir. Örneğin, ülke düzeyinde ortaya çıkan bir doğal afetlerde (deprem, yangın, sel baskını gibi ...) ekonomik kriz nedeni olabilir.

Ekonomik krizlerin bir kısmı yukarıda da belirttiğimiz gibi organizasyon dışı nedenlerden kaynaklanabilir. Siyasal, ekonomik, teknolojik ve ekolojik alanlardaki hızlı değişim ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Örneğin, siyasal alanda yaşanan hükümet bunalımları, askeri darbeler, siyasal istikrarsızlık ortamı krizlere neden olabilir. Bunun yanı sıra, dünyada yaşanan hızlı ekonomik değişimler, daima krizlerin ortaya çıkmasına elverişli bir ortam yaratmaktadır. Özellikle aşağıda saydığımız ekonomik değişimler hem tehlike hem de fırsat anlamında krizlere davetiye çıkarmaktadır.

- Globalleşme,

- Uluslararası ve bölgesel entegrasyonların önem kazanması,

- Dış ticarette serbestleşme,

- Yeni oluşan büyük pazarlar,

- Sosyalizmin çöküşü ve piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren ülkelerdeki pazar potansiyeli.

Bunların dışında ekonomik süreç içerisinde üretim, istihdam ve fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan ani konjonktürel hareketler ve dalgalanmalar da depresyon, hiperenflasyon, işsizlik gibi

krizlere neden olabilir. Konjonktürel hareketler piyasa ekonomisinin kendi tabii işleyişi neticesinde ortaya çıkan gelişmelerdir. Bunun yanısıra, devletin ekonomiye iktisat politikası araçları ile müdahale etmesi de (örneğin, ani devalüasyon, vergi oranlarının arttırılması veya vergi yükünün ağırlaştırılması gibi) ekonomik krizlere neden olabilir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, malzeme teknolojisindeki yenilikler, teknolojik buluşlar da bazı organizasyonlar için fırsat anlamına gelirken, bazı organizasyonlar için krize neden olabilir. Örneğin, bilim ve teknoloji dünyasındaki gelişmelere ayak uydurmayan veya bu yönde çok geride kalan organizasyonların ayakta kalabilmeleri çok güçtür. Bilim ve teknoloji, rekabet gücünü belirleyen temel unsurlardan birisidir.

Yukarıda belirttiğimiz nedenlerin dışında doğal düzendeki bazı ani değişiklikler (deprem, sel baskını vb.) ile iklim bozuklukları ülke ekonomisinde kriz ortamı yaratabilir.

Krizlerin, organizasyonun kendi iç yapısından ve yönetiminden kaynaklanan nedenleri de olabilir. Optimal büyüklükten uzaklaşmış, merkeziyetçi ve hiyerarşik bir organizasyon yapısı, etkin olmayan liderlik ve mali yönetim, organizasyonda çağdaş yönetim tekniklerinin uygulanmaması gibi nedenler krizlere neden olabileceği gibi bu belirttiğimiz faktörlerin bulunmaması, organizasyonun kriz ortamında krize karşı koyabilme gücünü de sınırlandırır.

Ekonomik Krizlere Karşı Alınabilecek Önlemler

Ekonomik krizlere karşı makro ve mikro düzeyde alınacak başlıca önlemleri kısaca şu şekilde özetleyebiliriz.

Makro Önlemler

- Krizler genel olarak makroekonomik istikrarsızlığın genel bir sonucudurlar. Bu nedenle makroekonomik istikrarın temin edilmesi önem taşımaktadır.

- Makroekonomik istikrarın sağlanmasının temel koşullarından birisi siyasal istikrarın sağlanmasıdır.

- Makroekonomide düzen, güven ve istikrarı temin edecek yapısal reformlar mutlaka gerçekleştirilmelidir.

- Mali ve parasal disiplini sağlayacak ciddi anayasal-yasal-kurumsal düzenlemeler yapılmalıdır. Sürdürülebilir bütçe açıkları tanımlanmalı ve bu konuda hükümetleri bağlayıcı anayasal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Bu konuda Maastricht Anlaşması'nda yer alan 'bütçe açıklarının GSYİH'ya oranın yüzde 3'ü geçmeyeceği' benzeri bir kuralın anayasamızda yer almasını mali disiplin ve mali sorumluluk ahlakı için gerekli görüyoruz.

- Kamu borçlanmasında mutlaka disiplin sağlanmalı ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde Maastricht Anlaşması gereği halen uygulanmakta olan 'kamu borçlarının GSYİH'ya oranının %60'ı aşamayacağı' benzeri bir hüküm anayasada güvence altına alınmalıdır. Yüksek faiz politikalarının ve bunun sonucu olan rant ekonomisinden kurtulmanın temel reçetelerinden birisi kamu borçlanmasına disiplin getirmektir.

- Vergi sistemi; 'tarafsızlık', 'basitlik', 'adalet', 'genellik', 'istikrar', 'etkinlik' ilkeleri çerçevesinde radikal bir şekilde yeniden düzenlenmelidir. Ülkemizde halen mevcut olan ağır vergi yükü mutlaka azaltılmalı, vergi dışı piyasa ekonomisini daraltacak önlemler alınmalıdır.

- Esnek kur sistemi, döviz piyasasında ortaya çıkabilecek spekülatif ataklara karşı bir tampon işlevi görmektedir. Esnek kur sisteminin bu işlevini sürdürülebilmesi için uzun dönemde faiz ile döviz kuru gelişmelerinin sağlıklı bir zemine oturtulması sağlanmalıdır.

Mikro Önlemler

Olası ekonomik krizlere karşı yukarıda saydığımız makro önlemler yanısıra mikro düzeyde, yani firmalar bazında alınması gereken önlemler de bulunmaktadır. Ortaya çıkabilecek krizlerin olumsuz sonuçlarından en az düzeyde etkilenmek için firmaların şu tedbirleri almaları gerekir:

- Çağdaş yönetim anlayışı olan 'toplam kalite yönetimi'nin organizasyonda ciddi olarak uygulanması için çaba sarfedilmelidir. Bu konuda etkin liderlik gereklidir ve özellikle üst yönetime önemli görev düşmektedir.

- Yeni yönetim tekniklerinin (stratejik yönetim, sinerjik yönetim, insan kaynaklarının yönetimi alanında yeni teknikler) organizasyonda etkin bir şekilde uygulanması gereklidir.

- 'Değişim mühendisliği' (re-engineering) tekniğinden yararlanarak organizasyonda yüksek kalite, düşük maliyet, hız, etkin hizmet amaçları doğrultusunda radikal değişimler yapılmalı ve yeniden yapılanma gerçekleştirilmelidir.

Ekonomi-Siyaset İlişkisi

Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Politik Ekonomi disiplininin iki önemli unsuru olan Realist ve Liberal yaklaşımlarda ekonomi ve siyaset konusunda birbirinden farklı görüşler öne sürülmüştür. Realizm; ekonomiyi siyasetin aracı görüp devleti merkeze alırken, liberalizm siyaseti ekonominin aracı olarak görüp ekonomiyi ön plana çıkarmıştır (Durmuş, 2017). Genel anlamda ekonomi, sonsuz insan ihtiyaçlarına karşılık kıt kaynakları verimli olarak kullanmanın yollarını arayan bir bilim olarak tanımlanmıştır. Siyaset ise, "bir taraftan toplumda yaşayan insanlar arasındaki çatışma, mücadele ve kavga anlamına gelirken, diğer taraftan toplumda bütünlüğü sağlamak, özel çıkarlara karşı koyarak ortak iyiliği gerçekleştirmek" şeklinde ifade edilmiştir (Parasız, 2000: 4). Ayrıca siyaset, genellikle toplumdaki aktörler arasında çıkarların farklılaşması ve çıkar çatışmalarının oluşması sonucunda güç ve otoritenin kullanılmasını kapsamaktadır.

Ekonomi ve siyaset etkileşimleri politik ekonomi alanındaki çalışmaların en kilit sorusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomi ve siyaset kavramları birlikte, "politik ekonomi" ismiyle "devlet giderlerinin karşılanması için vergi konulması" olarak literatürde ilk defa Aristo tarafından kullanılmıştır (Flynn, 1967: 5). "Politik ekonomi" kavramı Eski Yunancadaki "polis" ve "oikonomike" kelimelerinden türetilmiştir (Ateş ve Gökmen, 2013: 48). Politikanın kökü olan "polis" kelimesi "bağımsız şehir devleti", ekonominin kaynağı olan "oikonomike" (oikos ve nomos) ise "mal varlığının yönetimi" anlamına gelmektir (Ateş ve Gökmen, 2013: 48). Politik ekonomi; siyaset ile ekonominin karşılıklı etkileşimi anlamına gelmekte ve "siyasi gücün ekonomik sonuçları nasıl şekillendirdiğini ve ekonomik gücün de siyasi eylemleri nasıl etkilediğini" açıklamaya çalışmaktadır (Ateş ve Gökmen, 2013: 48; Drazen, 2000: 20).

Politik ekonomi kavramını 17. yy.'ın ikinci yarısında merkantilistler de kullanmıştır. Merkantilistlere göre; ekonomi "bir bireyi yönetme sanatı", politik ekonomi ise "bir devleti yönetme sanatı"dır (Savaş, 1986: 7). Klasik iktisatçılar ise "politik ekonomi" kavramını ilk önce; "bugünkü iktisat bilimi" anlamında kullanmışlardır. Daha sonra "politik ekonomi, insan davranışlarını inceleyen aktör modeli" (formel ekonomik metodolojilerin uygulaması) olarak

tanımlanmıştır. Politik ekonomiyi, Smith ve Malthus "servetin niteliğinin ve kaynağının araştırılması" olarak ifade ederken; Ricardo, "ürünün yaratılmasına katılan sınıflar arasında ürünün bölüşüm konularının araştırılması" olarak tanımlamıştır (Kazgan, 2000: 71). Modern araştırmacılar ise politik ekonomiyi, "ekonomik ve siyasi eylemlerin etkileşiminden doğan sorunlara dikkat çeken yaklaşım" şeklinde tanımlamıştır (Gilpin, 1987: 8). Walter ve Sen'e göre ise; politik ekonomi, "herhangi bir değişkene (politik veya ekonomik) öncelik veren bir yaklaşım veya gelenek değil, ayrı bir sosyal bilim" olarak belirtilmiştir (Walter ve Sen, 2009: 3-4). Politik iktisatçılar; gerçek siyasi sonuçları hangi faktörlerin açıklayabileceğini sorgulayarak iktisatçıların 'ekonomik kalkınma' analizlerini, sosyal sonuçları ile birlikte açıklama gayretindedirler. Uluslararası politik ekonomi ise "ekonomi-politikalar ile devletler-piyasalar arasında yaşanan karşılıklı etkileşimi ele alıp inceleyen disiplinler arası bir yaklaşım" olarak tanımlanmıştır (Durmuş, 2017: 525). Uluslararası Politik Ekonomi'yi tanımlarken Robert Gilpin; uluslararası sistemin doğasını etkilemek amacıyla devletlerin, çokuluslu şirketlerin ve diğer güçlü aktörlerin güçlerini nasıl kullandıkları (ekonomi ve politika arasındaki etkileşimleri) üzerinde durmuştur (Gilpin, 2001). Gilpin ve Strange tarafından sınıflandırılan "Uluslararası Politik Ekonomi alanındaki temel kuramlar, 'devlet' ve 'piyasa' etkileşimi analizlerine dayanmaktadır" (Walter ve Sen, 2009: 8). Bu teoriler; piyasa ve ekonomik büyümenin politik etkileri, ulusal ve uluslararası toplumdaki değişim, piyasanın savaş ve barış konularına etkisi gibi sorunlara farklı tepkiler veren yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmıştır (Ateş ve Gökmen, 2013).

Siyasi Krizlerin Ekonomik Etkileri

Bir devletin yaşamış olduğu ekonomik krizler siyasi ilişkileri etkilediği gibi, siyasi krizler de ekonomik ilişkileri etkilemektedir. Siyasi krizlerin ülke ekonomilerindeki olumsuz etkileri, birçok araştırma alanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan krizin süresini kısaltarak olumsuz etkilerini azaltmak ve krizin yeniden oluşma olasılığını düşürmeye çalışmak da bu araştırmalar sayesinde mümkün olmuştur.

Uluslararası siyasi krizler, ülkelerin ekonomik sosyal bağlarının kopmasına, mevcut ilişkilerinin azalmasına ve yıpranmasına yol açabilmektedir. Bu krizler, mali piyasalarda dalgalanmaların yaşanmasına ülkede yabancı sermaye girişi azalırken sermaye çıkışının artmasına yol açarak ülkede ekonomik zorluklar yaşanmasına neden olabilmektedir. Ekonomik anlamdaki gerginlikler iki ülke arasındaki ticari ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca bu krizler, bütçe açıklarının artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Siyasi kriz dönemlerinde kamu harcamalarındaki artış, özel sektör yatırımları üzerinde bir dışlama etkisine neden olarak büyüme oranlarını düşürebilmektedir. Kriz dönemlerinde, kamu borçlanmasının bir yandan ortalama vadesi kısalırken diğer yandan faizi ve dolayısıyla maliyeti yükselmektedir. Bu durum, bütçeden verimli kamu yatırımlarına ayrılan pay yerine borç ödemelerine ayrılan payın artmasına neden olarak büyüme oranlarını düşürmektedir. Ülke ekonomisindeki küçülmenin toparlanması yıllar alabilecektir (Kesimli, 2011). Yabancı yatırımlar ise; büyümeden istihdama, teknolojik bilgiden verimliliğe kadar ekonomik, sosyal, siyasi birçok unsuru etkilemektedir. Yabancı yatırımlar önceleri daha çok gelişmiş ülkelere yoğunlaşırken, 1980'li yılların sonlarına doğru gelişmekte olan ülkelerde de dikkat çekmeye başlamıştır. Siyasi krizin yaşandığı bir ortamda yatırım yapmak istenmemekte, ülke içinde bulunan yabancı finansal sermaye ise bu ortamın oluşması halinde derhal ülkeden çıkarılmaktadır. Bu durum, krizlerin büyümesine neden olmaktadır. Kriz anında yabancı yatırımcıların yatırımlarını durdurması ve bu yatırımları

güven duyduğu başka ülkelere kaydırması neticesinde o ülkenin ekonomisinde kayıplara yol açmaktadır. Ayrıca kaybedilmiş olan güvenin yeniden geri kazanılması için uzun bir zaman ve yüksek maliyetler gerekmektedir (Şanlısoy ve Kök, 2010). Nitekim çözümüne hiçbir zaman ulaşılamayan krizlerin de olduğu bilinmektedir.

Genellikle ülkelerin yaşamış olduğu siyasi krizleri, ekonomik krizlerin takip etmiş olduğu bilinmektedir. Herhangi bir ülkede yaşanacak olan kriz, başta o ülke ile ticari ilişkileri fazla olan ülkeler olmak üzere diğer ülkeleri de az ya da çok etkileyecektir (Dalğar vd., 2012). Bunun nedeni ekonomik yapılanmaların, küresel bir bütün içerisindeki kültürel, sosyolojik, ekonomik ve teknolojik alanlarda yaygın olarak yaşanmasıdır. Bu durum, ülkeleri ekonomik anlamda birbirine bağımlı hale getirmiştir. Ülkelerin dışa bağımlılığının artması, ekonomi ve siyaset ilişkisinin sürekli olarak etkileşim içerisinde olmasına yol açacaktır. Buna bağlı olarak da, ortaya çıkabilecek krizlerden ülkelerin ekonomik olarak daha fazla etkilenmesi söz konusu olacaktır. Bu krizler, gelişmiş ve ekonomik yapısı sağlam ülkeler ile az gelişmiş ya da gelişmekte olan ve ekonomik yapısı yeterince sağlam olmayan ülkeler üzerinde farklı etkiler yaratacaktır (Paksoy vd., 2013). Özellikle ülke temelinde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, yaşanan krizlerden daha fazla etkilemektedir. Bu ülkelerin uzun süren kalkınma ve gelişme çabaları, krizlerden dolayı risk altında kalmaktadır (Sandıklı, 2012). Bütün bu durumlardan da anlaşıldığı üzere siyasi krizler; ülkelerin ekonomik, kültürel ve sosyo-ekonomik yapıları üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilmektedir.

Siyasi krizlerin ekonomik etkilerini temel itibarla hem sektörel bakımdan (dış ticaret, turizm, müteahhitlik, enerji gibi) hem de diplomatik olarak (yaptırımlar ve ambargo gibi) göstermektedir.

Yakın Tarihte Ekonomik Krizler

Kapitalizm yirminci yüzyılın başlarında büyük şirketlerin yükselişiyle dönüşüm geçirmiş; İkinci Dünya Savaşı'nın ardından az sayıdaki büyük şirket çoğu sanayiyi denetimi altına almış, fiyat rekabeti ortadan kalkmış ve artığın çoğalması durumu ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda, üretimde ortaya çıkan kronik aşırı kapasite yeni yatırımlardan beklenen karları ve böylelikle yatırım yapma arzusunu azaltarak sermaye birikimini frenlemiştir. 1970'ler, bu gelişim süreciyle birlikte durgunluk koşullarına geri dönülmesine tanıklık etmiştir. Sermayenin malileşmesine giden bu süreç, 1970'lerde ve 1980'lerde dünya çapındaki borçluluk artışının ilk belirtileri ile devam etmiştir. Yatırım arayışında olan artık için üretim kapsamında karlı alanlar bulamayan büyük şirketler para sermayelerini mali spekülasyon kanalıyla çoğaltmaya yönelmişlerdir. Finansın ekonominin işleyişi içinde giderek artan rolü kapitalizmin malileşmesi ile sonuçlanmış; iktisadi etkinliğin ağırlık merkezi üretimden finansa doğru kaymıştır. Tarihsel deneyim, mali patlamanın artığın emilmesine yardımcı olduğunu ancak üretken ekonomiyi anlamlı düzeyde ayakta tutmayı başaramadığını göstermektedir (Foster, 2008).

Latin Amerika Krizi

1970 ortalarından itibaren spekülatif fonların merkezi haline gelen Latin Amerika'nın 1982 yılında bir dış borç krizi ile karşılaşmasının temel nedeni, gelişmiş ülke bankalarından alınan kamu borçlarının, Brezilya ve Meksika'da süregelen büyük bütçe açıklarının finansmanında, Arjantin'de ise özel sektöre kredi aktarımında kullanılmasıdır (Edwards, 1998: 5; Feldstein, 2002: 18).

1982 dış borç krizi, önemli büyüklükteki birkaç bankanın, ekonomik istikrarsızlık içinde bulunan gelişmekte olan ülkelere kredi aktarımını durdurmaları ile başlamıştır. Daralmanın ilk etkileri, Doğu Avrupa ülkelerinde görülse de, Latin Amerika ülkelerinin birçok gelişmiş ülke bankalarından aldıkları "kamu borcu" niteliğindeki (Feldstein, 2002: 18) dış borçlarını geri ödeyememeleriyle birlikte dünya ekonomisini etkiler durama gelmiştir.

Latin Amerika ülkelerinde reform öncesi görülen en önemli problemlerden biri mali sistem üzerinde etkin bir denetim mekanizması olmamasıdır. Bankaların kredi portföyleri hakkında yeterli bilgi verme zorunluluğunun minimum düzeyde olması ya da hiç olmaması, yerli ya da yabancı bağımsız denetleme kurumlarınca bankaların denetlenmemesi mevduata verilen garantiler nedeniyle bazı holding bankalarının topladıkları kredileri kendi bünyelerindeki, şirketlere usulsüzce aktarmaları, şüpheli alacak karşılıklarının düşük olması ve benzeri nedenler yüzünden verimsiz kredilerin oranı yükselmiştir. 1982 yılındaki borç kriziyle birlikte verimsiz kredilerin oranı bankaların toplam portföyünün %20'sine ulaşmıştır (Oruç, 2002: 35).

Özetle, 1982 yılındaki borç krizi Latin Amerika ülkelerine akan yabancı sermayenin durmasına yol açmıştır. O dönemde borç batağına saptanmış ülkelerin önünde çok seçenek yoktu. IMF 'den borç alabilmek için genel adıyla yapısal uyum denilen ve ekonominin dışa açılmasını ve finansal serbestleştirmeyi hedefleyenpolitikaların uygulanması zorunluluğu vardı. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte genel olarak Latin Amerika ülkelerinde yapılan finansal reformlar faiz oranlarının serbest bırakılmasını, kredi tahsis politikalarının terk edilmesini, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini ve etkin bir denetim mekanizması geliştirilmesini hedef almaktaydı. Fakat pek çok Latin Amerika ülkesinde makroekonomik istikrarsızlığın hakim olması ve kamu borç yükünün yüksekliği yapılan reformların amacına ulaşmasını engellemiştir. Nitekim bu süreç Latin Amerika ülkelerinde finansal krizle sonuçlanmıştır.

Alınan tedbirler sayesinde enflasyon ve faiz oranlarının düşeceği beklenirken enflasyon beklenildiğinden daha yüksek çıkmış ve bu yüzden de reel olarak Latin Amerika ülkelerinin ulusal paraları değerlenmiştir. Sonuçta, ihracat ve üretim olumsuz şekilde etkilenmiştir. Ulusal ve uluslar arası faiz oranları arasındaki büyük farklar yüzünden ve döviz kurundaki değişikliklerin önceden ilan edilmesinden dolayı, sermaye girişleri hızlanmış ve bu durum hızlı bir parasal genişlemeye yol açmış, sonuç olarak yerli talebin kontrol edilmesini güçleştirmiştir. Mali sistemi kontrol eden etkin bir denetim mekanizmasının olmaması ve mevduata verilen garantiler nedeniyle bankalar aşırı derecede borç vermişlerdir. Ancak bu durum bankaların dolar cinsinden borçlarının artmasına neden olmuştur. Latin Amerika ülkelerinin cari işlemler dengesinin sağlamak amacıyla paralarını büyük oranlarda devalüe etmek zorunda kalmaları dolar cinsinden borçlanmış bankaları iflasa sürüklemiştir (Bahçeci, 1997: 27).

Meksika Krizi

Meksika 1980'li yılların ortalarında kamu maliyesini ıslah programıyla işe başlamış ve bunu özelleştirme ve büyük çapta finansal reformlar izlemiştir. Aynı zamanda dış borçlarını yeniden yapılandırmış ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşmasını (NAFTA) imzalayarak dış ticaretini serbestleştirme yönünde önemli mesafeler kaydetmiştir. 1990'lı yıllarda iki sene gibi kısa bir sürede 1982 yılında kamulaştırılan 18 kamu bankası özelleştirilmiştir. Bunların yanında diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Meksika'da da faiz oranları serbest bırakılmış kredi sınırlamaları ve bankaların kasalarında likit tutma zorunluluğu kaldırılmıştır (Martinez, 1998: 6 – 9).

Bu uygulamalar başlangıçta on yıldan uzun bir zamandır çok düşük büyüme oranına ve yüksek bir enflasyona sahip olan Meksika ekonomisinin canlanmasını sağlamıştır. Gerçekten de 1989-1994 yılları arasında, GSYİH sabit fiyatlarla yılda ortalama %4 büyümüş ve 1993 yılı sonunda enflasyon oranı yirmi yıldan beri ilk kez %10'nun altına inmiştir. Bu istikrarlı büyüme Meksika'nın o güne kadar görmediği kadar çok yabancı sermaye çekmesini sağlamıştır (Akdiş, 2004: 21).

Ancak hızlı sermaye hareketleri toplam talebin aşırı derecede artmasına, hisse senetlerinin ve gayrimenkul fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Edwards, Latin Amerika ülkelerini kapsayan çalışmasında, Meksika dahil birçok ülkede finansal serbestleşme programlarının uygulanmaya konulduğu yıllarda özel tasarruf oranlarının düştüğünü göstermiştir. Singh (1997)'e göre hızlı portföy akımları Latin Amerika ülkelerinde rahatlığa neden olmuş ve yatırımlardan vazgeçilmek pahasına tüketimi artırma alışkanlığına yol açmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu 2002: 85). Sonuçta cari işlemler açığı hızla artmış ve yatırımcılar bu açığın uzun süre sürdürülemeyeceği hissine kapılmışlardır.

Meksika krizi 1994 Aralık ayında bir panik şeklinde ortaya çıkmıştır. Meksika hükümetinin ihraç ettiği kağıtların üzerindeki faizin yüksek olması, Meksika'nın uzun dönem borçlarını ödeyebileceği yönündeki bütün işaretlere rağmen yabancı yatırımcılar bir anda yatırımlarını durdurmuşlardır. Bunun nedeni yatırımcıları izleyen aylarda enflasyonun artacağına dair beklentilerin kırılamamış olması ve Meksika'nın borçlarını geri ödeyemeyeceğine dair oluşan bir inanç olmuştur (Sachs, Tornell, Valesco, 1996: 15)

Meksika hükümetinin 20 Aralık 1994 tarihinde döviz kuru bandını %15 oranında genişletme kararından sonra, pezo beklenenden çok daha hızlı bir şekilde değer kaybetmeye başlamış, uluslararası rezervler iki gün içinde 5 milyar dolar eridikten sonra bunun yeterli olmayacağı düşünülmüş ve 22 Aralıkta pezo dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu durum faiz oranlarının fırlamasına yol açmış ve bankaların portföylerinin bozulmasını hızlandırmıştır. Panik içindeki uluslararası yatırımcılar hızlı biçimde fonlarını geri çekmeye başlamışlar ve krize neden olmuşlardır. Meksika'daki krizin bölgede oluşturduğu güvensizlik "tekila" etkisiyle diğer Latin Amerika ülkelerine de sıçramış ve bölge ülkelerinin borsalarında önemli düşüşlere neden olmuştur. Krizle birlikte Meksika'ya yönelik portföy yatırımları azalmış ve 1995 yılında Meksika ekonomisinden yaklaşık 3,4 milyar dolarlık portföy yatırımı çıkmıştır (Akdiş, 2002: 78).

1995 Arjantin Krizi

Bir zamanlar dünyanın yedinci en büyük ekonomisine sahip olan Arjantin'in deneyimi herkes için önemli tecrübeler oluşturmuştur. 1986-1995 döneminde reel milli gelir %2,8 oranında artarken, bu dönemde enflasyon ortalaması % 212,2 oranında gerçekleşmiştir. Ancak, 1989 yılı enflasyon oranı %5000 düzeyindeyken, Domingo Cavallo yönetiminde enflasyonu yenmek üzere para kurulu rejimine (ülkenin ulusal parası Peso, ABD Dolarına 1 Peso=1 Dolar paritesiyle sabitlenmiş, parasal tabanın genişlemesi sadece ülkeye dolar girişi sonucunda gerçekleşirken, dolar çıkışlarının para arzında bir daralmayla sonuçlanması şeklinde işleyen bir sisteme) geçmiştir. Uygulanan para kurulu rejimi, başlangıçta arzu edilen sonuçlar verirken 1996 yılında enflasyon %0,2'ye düşürülmüştür. Arjantin, 1980'lerdeki durgunluktan çıkarak, 1991-1994 yıllarında ortalama %7 büyümüştür (Toprak, 2001: 138).

1991-1994 yılları arasında ortaya çıkan gelişmeler özetlendiğinde; sabit kur uygulaması yüksek faiz ve yavaş düşen enflasyona bağlı olarak değerli reel döviz kuru, rekabet gücü kaybı, dış ticaret açığı ve yüksek miktarda sermaye girişi, tüketim artışı, hizmet ve içe dönük sektörlerde yatırım ve büyüme, reel sektörün rekabet gücünde azalma şeklinde özetlenebilecek bir döngü oluşturmuştur (Yentürk, 2002:59-61). Aslında bu noktaya kadar her şey istenildiği gibi gitmiş, lakin para kurulunun rolünün hiperenflasyondan çıkış için bir araç olduğu unutularak, bir amaç haline sokulduğu yanlışına düşüldüğü belirtilebilir. Nitekim Peso'nun birebir endekslendiği, ABD Dolarının Avrupa paraları ve Japon Yeni karşısında değer kazanmasıyla başlayan ihracat yapamama sıkıntısı, Arjantin'de üretim düşüşlerine yol açarken, bu da iç talebin kısılması sonucunu getiren bir sarmala neden olmuştur (Apak, 2002: 41-47).

1994–95 Meksika krizi, "bölgesel bulaşmanın" ilk örneğidir. Yani, bir ülkede meydana gelen krizin diğer bölge ülkelerine yönelik sermaye girişlerini ve finansman maliyetlerini olumsuz etkilemesidir (Calvo ve Mendoza, 1996: 35). Meksika krizinin, birçok Latin Amerika ülkesine bulaşma sürecine "Tekila Etkisi" adı verilmektedir (Singh, 1999: 64). Meksika krizinden en az etkilenen gelişmekte olan ülkeler, Malezya ve Tayland (Sachs, Tornell, Velasco, 1996: 16) iken, en çok etkilenen ülke Arjantin'dir (Esquivel ve Larrain, 1998: 9). Bunun nedeni ise, Arjantin'in, bölgesel yatırım portföylerinde Meksika ile aynı gurupta düşünülmesidir.

1980'ler boyunca Arjantin ekonomisinin temel sorunu kamu sektöründeki olağandışı açık ile bu açığın özel sektör tasarruflarınca kapatılamaması olguları olmuştur. Arjantin ekonomisi 1990'a yıllık yüzde 1350'ye varan bir hiperenflasyon, ulusal para biriminin çöktüğü bir mali yapı ve derin bir krize sürüklenen sanayi sektörü ile birlikte girmek zorunda kalmıştır. Arjantin başlangıçta izlediği farklı kur rejiminin kendisini 1994 Meksika krizinden koruyabileceğini düşünmüştür. 1990 yılında yüzde 7,4 olan işsizlik oranı, 1994'te yüzde 11,5'e, 1995'te yüzde 17,5'e yükselmiştir (Delice, 2002: 170). Ancak işsizlik ile baş edebilmek için para kurulunu terk edebileceği yönündeki şüpheler, spekülatörlerin Arjantin Peso'suna karşı pozisyon almalarına neden olmuş ve Aralık 1994'ten Mart 1995'e kadar üç ayda, banka mevduatlarının yüzde 16'sını oluşturan yaklaşık $ 7,4 milyarlık sermaye çıkısı meydana gelmiştir (Goldstein ve Turner, 1996: 41). Rezerv karşılığı olmaksızın pezo'nun arz edilemeyeceği Para Kurulu rejiminde, ani sermaye çıkısı para hacminde hızlı bir düşüşe yol açmıştır. Bundan dolayı, vadeli ve vadesiz mevduatlara uygulanan kanuni karşılık oranlarının azaltılması ve sınırlı mevduat sigortasının uygulanmaya başlanması tam anlamıyla bir bankacılık krizine işaret etmektedir (Sachs, Tornell, Velasco, 1996: 43). Öte yandan, Ocak 1995-Aralık 1998 döneminde, banka sayısı 206'dan 130'a düşmüştür. Sonuç olarak, düzenlemelerin yürürlüğe konması ve sistemin ödeme gücünü arttırmaya yönelik hızlı ve yaygın bankacılık reformları ile sona eren Arjantin krizi, bir bankacılık krizinin sabit kur rejimini her zaman tehdit edebileceğini göstermiştir (Delice, 2002: 179).

1997 Güneydoğu Asya Krizi

1982 Latin Amerika dış borç krizinden bu yana gelişmekte olan ülkeleri etkileyerek sistemik risk kaynağı olan Asya krizi, 1980 sonrası en önemli finansal olayıdır (Radelet ve Sachs, 1998: 1)

Asya ülkelerinin kriz öncesi dönemi incelendiğinde, önemli sayılabilecek makroekonomik dengesizliklerin olmadığı görülür. Gerçi bazı göstergeler; özel sektöre açılan kredilerdeki hızlı artış ve buna paralel olarak özel sektörün bankalara olan borçlarının artması, reel anlamda ulusal

para birimlerinin aşırı değerlenmesi, cari işlemler açığının yükselmesi ve kamu borç stokunun varlığı gibi, ekonomik gidişin yön değiştirmesi gerektiğini düşündürüyorsa da, bu göstergeler önemli bir krizi önceden kestirmek için yeterli değillerdi (Poret, 1998: 39).

Krizden hemen önceki yıllarda Endonezya, Güney Kore, Malezya, Filipinler ve Tayland yoğun olarak sermaye akımına uğramışlardır. Yoğun sermaye girişleri özellikle de kısa dönemli sermaye hareketleri düzensiz finansal serbestleşmeye atfedilebilir (Poret, 1998: 40). Dışa açılma süreci, öncelikli sektörlere verilen izinlerle başlamış, bu da kısa dönem sermaye hareketlerinin artmasına neden olmuştur. Yerleşik olmayanların borsada menkul kıymet alımlarına ve doğrudan yatırımlarına önemli sınırlamalar getirilmiş (özellikle Güney Kore de) ancak finansal serbestleşme yurtdışından kısa dönem borçlanma imkanlarını artırmıştır. (Eren ve Süslü, 2001).

Asya ülkelerindeki ulusal faiz oranlarının, uluslararası faiz oranlarından farklı olmasından kaynaklanan büyük çaplı yabancı sermaye arzı, mali ya da mali olmayan birçok kurumun uluslararası piyasalardan borç bulabilme yeteneğiyle birleşince, Asya bankalarının uluslararası ödemeler bankası (Bank of International Settlement) nezdindeki yükümlülükleri önemli ölçüde artışlar göstermiştir. Böylelikle Asya ülkelerinin döviz stokları dış borçlarına oranla oldukça azalmıştır. Kısa dönemli dış borçların döviz rezervlerine oranı artmaya başlayınca (özellikle bu oran 1'i aşınca), bütün kreditörler, nakit haldeki döviz rezervlerinin yeterli miktarda olmadığını düşünerek panik havası oluşturmaktadırlar (Tuncay, 1998: 34). Asya ülkelerine yönelik büyük miktardaki özel sermaye girişlerinin aniden tersine dönerek ülkeleri terk etmeye başlaması, Asya krizinin ortaya çıkmasında en önemli etkendir (Radelet ve Sachs, 1998: 9).

Meksika'da olduğu gibi Asya ülkelerinde de ulusal para birimlerinin reel anlamda değerlenmesi, kısa dönemli dış borçların artması, cari işlemler dengesinin bozulması döviz piyasasında büyük baskılara ve dengesizliklere neden olmuştur. Böyle bir durumda piyasalar Asya ülkelerinin uyguladıkları döviz kuru politikalarının uzun süre daha devam edemeyeceği kanısına varmışlar ve döviz kurlarına yönelik spekülatif hareketler hız kazanmıştır. Bütün bunlara, göreceli olarak pahalı hale gelen Asya ülkelerinin ihraç malları yüzünden ihracatın azalması, cari işlemler dengesinin büyük açıklar vermesi ve bankaların en çok kredi verdiği inşaat sektöründe fiyatların hızla düşmesi nedeniyle kötü kredilerin artması eklenince, Asya ülkeleri paralarını çok hızlı biçimde devalüe etmek zorunda kalmışlardır. Ulusal paralarının hızlı değer yitirmesini önlemek amacıyla faiz oranlarının yükseltilmesi ve uluslararası rezervlerin kullanılması da Asya ülkelerindeki döviz kuru politikalarının iflas etmesini önleyememiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 75). Daha açık bir ifadeyle, döviz piyasasında başlayan panik finansal sistemi de etkisi altına almıştır (Seyidoğlu, 2001, 586). Bunun nedeni ise, sermaye çıkısını durdurmak için faiz oranlarının yükseltilmesinin yol açtığı zararların yanı sıra, finansal piyasalara olan güven kaybının ardından ortaya çıkan banka hücumlarıdır (Seyidoğlu, 2001, 433). Dolayısıyla, Asya krizi örneğinde para krizi ile başlayan sürece bankacılık krizinin de eşlik etmesiyle, "ikiz kriz" in ortaya çıktığı söylenebilir.

1990 Sonrası Türkiye Krizleri

1980'li yılların başlangıcı ile birlikte borç krizleri yaşamaya başlayan birçok Gelişmekte Olan Ülke (GOÜ), sermaye hesabı liberalizasyonuna gitmek suretiyle özel sektör yatırımlarını dışlamadan kamu açıklarını finanse etmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisinde tam konvertibilitenin net etkisi sonucunda en küçük tasarruf sahipleri dahi "emin" ve "güvenilir" yabancı para birimlerine kolaylıkla ulaşabilecek duruma geldiklerinden,

Hazine borçlanabilmek için fon arz edenlere daha yüksek risk primi ve faiz sunmak zorunda kalmış ve sonuç olarak 1990'ların ortasına doğru nominal faiz ile enflasyon oranı arasındaki fark ortalama 30 puana kadar çıkmış, bu durum ekonomideki gelir dağılımı üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır (Oruç, 2002: 75).

Bu gelişmelerin ışığında artan borç servislerini ve faiz ödemelerini karşılamak üzere Ponzi Finansmanına ihtiyaç duyulmuş yani artan faiz ödemeleri ancak yeni borçlanma ve borçlanma araçlarının yaratılması suretiyle ödenebilir hale gelmiştir. Sonuç olarak iç borç faiz ödemeleri 2001 yılı itibariyle vergi gelirleri toplamını aşmış, bütçe açıklarının kapatılmasına yönelik olarak çıkarılan yeni tahvil ve bono toplamının GSYİH'ya oranı 1990 yılında %6 iken 1999'da % 40'a yükselmiştir.

Özetle, 1989 yılında uygulamaya koyulan ekonomide "finansal serbestleşme" rejimi altında makroekonomik büyüklüklerin birbiriyle ilişkileri ve ortaya çıkan belli başlı sonuçlar aşağıdaki gibi şekillenmiştir. (Arıoğlu ve Yılmaz, 2001: 78):

a. Türkiye'de tasarruf hacmi düşüktür. Bu "cılızlık" doğrudan doğruya "cari işlemler açığı"nı olumsuz şekilde etkilemektedir. Milli gelir cinsinden %19-22'lerde seyreden tasarruf hacminin en az %30-35'e çıkartılması gerekmektedir. Örneğin Güney Kore'de anılan büyüklük çok uzun süre istikrarlı şekilde kabaca %35 düzeylerindedir.

b. Ekonomide çok ciddi boyutlarda hüküm süren "marjinalleşme" ve "vergi kayıpları" kamu sektörünün açıklarını artırmaktadır. Artan açıklar beraberinde kamu borçlanma gereğini de artırmaktadır. Türkiye'de toplam vergi gelirlerinin (sosyal güvenlik primleri dahil) GSYİH içindeki payı -cari fiyatlarla- 1996 ve 1997 yılında sırasıyla %25,4 ve 27,9 düzeyindedir.

Sonuç olarak, 1990'ların ikinci yarısında dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşanan finansal krizler, globalleşen dünya ekonomisinin bir ürünü olarak, gelişmekte olan ülke ekonomilerini çok ciddi ölçüde tahrip etti. Yine yaşanan deneyimler açıkça göstermiştir ki özellikle sermaye hareketlerini tamamen başıboş bırakmayan, diğer bir deyişle sıcak para giriş çıkışlarını çeşitli mekanizmalar aracılığıyla denetleyen ve mali disiplinini sağlayan ülkeler bu hususları çok küçük düzeylerde atlattılar. Uzun vadeli politikalar ve planlar olmaksızın, iç kaynakların verimli biçimde harekete geçirilmesi sağlanmaksızın ve özellikle bütçe disiplini sağlanmadan finansal istikrar gerçekleştirilemez.

1994 Krizi

Türkiye'nin 1980 öncesindeki durumu birçok yönden Latin Amerika ülkeleriyle benzerlik taşıyordu. Bu ülkelerin çoğunda olduğu gibi, Türkiye'de yüksek enflasyon ve dış borç (özellikle kısa vadeli), işsizlik, ithalat tıkanıkları ve ihracat durgunluğuyla karşı karşıya bulunmaktaydı. Nitekim kamu kesimi borçlanma gereği 1988 yılından itibaren sürekli artarak, 1988-1993 döneminde GSMH'nın %4,8'inden %12'sine ulaşmıştır. TL'nin reel anlamda değer kazanması ve iç talebin artması, ihracatçıları iç piyasa için üretim yapmaya teşvik etmiş ve bunun sonucunda da ihracat azalmıştır. İhracattaki duraksama ve ithalattaki artışlar sonucu cari işlemler açığı 1993 yılında 6 milyar 433 milyon dolara ulaşarak GSYİH'nın %3,3'üne erişmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 35).

1988 yılında ücret artışlarının enflasyon artışından düşük tutulması politikasından vazgeçilmiş ve değerli kur politikası benimsenmiştir. Sonuçta iç talep ve ithalatta büyük miktarlarda artış kaydedilmiştir. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte TL reel

anlamda değer kazanmaya başlamış, kur değerli tutulduğundan, kısa vadeli sermaye hareketlerini yurtiçine çekebilmek için faiz oranları yüksek tutulmuştur. Bu dönemde reel faizler yükselmeye başlamıştır. Ayrıca 1984-1990 döneminde dış borç geri ödemeleri yoğunlaştığından, bu dönemde dış borç ödemeleri genelde iç borçlanmaya başvurularak yapılmıştır. Bu da faiz oranlarının yükselmesini teşvik etmiştir. Faiz oranlarının yükselmesi sonucu kısa vadeli sermaye hareketleri hızlanmış ve 1990 yılında doruk noktaya ulaşmıştır. Kısa vadeli sermaye girişi, ithalatın finansmanı ve aynı zamanda kamu açıklarının iç borçlanma yoluyla kapatılması için kullanılmıştır (Karluk, 1999: 413).

Sonuç olarak piyasadaki likidite fazlası devalüasyon beklentisiyle 1994 yılının başlarında dövize yönelmiştir. Kurlar hızlanmaya başlamış ve 1994 yılı başında resmi kur ile serbest kur arasındaki fark %23'ü geçmiştir (Keyder, 2000: 112). Bu gelişmeler üzerine, 26 Ocak 1994 tarihinde TL yaklaşık %14 oranında devalüe edilmiştir. Yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değer kaybının hızlanması sonucu kur-faiz makası daralmış, açık pozisyonlarını kapatma yarışında olan bankaların da dövize hücum etmeleri sonucu Merkez Bankası rezervleri hızlı biçimde erimiştir.

Bütün bu gelişmelere üç küçük bankanın kapatılması eklenince Türk Ekonomisi krize sürüklenmiş ve 5 Nisana gelinmiştir. 1994 krizinin ekonomiye faturası ağır olmuştur. 5 Nisan 1994'de döviz rezervleri 3 Milyar dolarla dibe vurmuş, enflasyon oranı Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) bazında %106'lara fırlamıştır.

1994 krizine yol açan temel etmenleri söyle sıralayabiliriz.

- Aşırı değerli ulusal para

- Büyüyen dış ticaret ve bütçe açıkları ve biriken kamu borçlarının finansman yükü nedeniyle kamu kesiminin giderek artan miktarda piyasadaki fonları toplaması ve faiz oranlarının artması,

- Bankaların yurt dışından sağladıkları fonlar nedeniyle açık pozisyonlarının artması ve batık kredilerin yükselmesi,

- Kısa vadeli sermayenin hacmindeki artış ve İMKB'de işlem gören hisse senetlerinin büyük bir kısmının yabancı yatırımcıların elinde bulunması,

- Yeterli derinliğe sahip olmayan İMKB'nin yüksek tutardaki talep sonucunda aşırı değerlenmesi (Mancı, 2006: 124).

2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri

1990'lı yıllarda ciddi ekonomik ve finansal krizlerle karşılaşan bir başka ülke Türkiye'dir. Sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması ve başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olması, söz konusu krizin başlıca nedenleridir. Ek olarak küreselleşme, ekonomide belirgin bir kriz olmadığında da bulaşıcı krizler aracılığı ile Türkiye'de istikrarsızlık doğurmuş, Asya ve Rusya krizleri gibi dışsal etkenler ekonominin dayanıklılığını azaltarak durgunluğa ve daralmaya neden olmuştur (DTM, 2002).

Türkiye'nin bu dönemde karşılaştığı sorunlar ne kısa dönemde ortaya çıkmış birkaç hükümetin kötü performansı, ne de sırf ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Türkiye, Osmanlı'nın moratoryum ilanından bu yana, birkaç kez moratoryum ilan etmiş bir ülkedir. Moratoryumun oluş sıklığı giderek kısalmaktadır. Eskiden 20 yılda bir veya 10 yılda bir gündeme gelen

tıkanıklık, artık giderek 3-5 yılda bir meydana gelmeye başlamıştır. Bu dönemlerdeki hükümetlerin de istikrarsızlığın artışına önemli ölçüde katkıda bulunduğu açıktır (Toprak, 2001: 170).

Uzun yılların savurganlığı, yolsuzluk, partizanlık ve popülizm, bunları önleyecek yapısal reformların gerçekleştirilememesi, mevcut kanunlardaki kontrol mekanizmalarının dahi layıkıyla işletilememesi enflasyonun giderek azmasına, döviz, enflasyon ve faiz makasının açılmasına, dış açığın büyümesine, iç ve dış faiz ile dış borç ve taksit ödemeleri yükünün giderek artmasına yol açmıştır (Hiç, 2001: 518).

1999 yılında çıkarılan Kamu borçlanma araçlarının bankacılık sektörünün özel sektöre açtığı kredi toplamının neredeyse iki katı olması özel sektör borçlanmasının dışlanması hususunda önemli bir örnek oluşturmaktadır (Boratav ve Akyüz 2002: 16). Bu ortamda, bankacılık sektörü aktiflerindeki Kamu borçlanma araçlarını finanse etmek için büyük açık pozisyonlar oluşturmuşlardı ki, bu açık pozisyonlar da Kasım 2000 ve Şubat 2001'de TL'ye yapılan saldırıda önemli rol oynamıştır.

Türkiye 2000 yılı Sonbaharında, cari işlemler açığının GSYİH'nın %4'ünü aştığı, ithalat giderleri ve dış borçların arttığı buna karşılık ihracat gelirlerinin azaldığı ve yabancı sermaye girişinin sağlanamadığı bir durumdaydı. Devalüasyon beklentisinin iyice arttığı bu olumsuz ortamda yaklaşık 4 milyar 800 milyon dolarlık portföy yatırımı ülkeden çıkmış ve bankaların açık pozisyonlarını kapatmak telaşıyla döviz talepleri artmış ve piyasada likidite sıkıntısı başlamıştır. Merkez Bankası artan likidite ihtiyacına karşılık, IMF programı çerçevesinde belirlenen döviz rezervlerini minimum seviyede tutmak ve parasal tabanı net dış varlıklardaki artış oranında yükseltmek hedefleri uyarınca piyasaya likidite vermemiştir. Döviz talebindeki artış faiz oranları arttırılarak azaltılmak istenmiştir (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002: 111-140).

IMF'nin 7,5 milyar dolar tutarında ek kredi vermesi ve halkın her şeye rağmen TL'den dövize geçmemesi Kasım krizinin derinleşmesini önlemiştir. Kasım krizinden sonra, IMF'nin de uyarılarına rağmen sabit kur çıpasına devam edilmiştir. IMF kredisi ek rezerv kolaylığı şeklinde verildiğinden vadesi çok kısa ve maliyeti yüksek olmuştur (Uygur, 2001: 37-71).

Gecelik faizler Kasım Krizi'nde çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Kasım Krizi'nden sonra artan risk primi nedeniyle yerli ve yabancı fonların vadeleri kısalmış ve Ocak ayından itibaren düşen faiz oranları Şubat ayında yine en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Kasım Krizi'nden yaklaşık üç ay sonra Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasındaki siyasi gerginlik spekülatif saldırıyı başlatmış ve döviz krizine neden olmuştur. 21 Şubat'ta bankalar arası para piyasasında gecelik faiz %6200'e yükselerek ortalama %4018,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. 16 Şubatta 27,94 milyar Dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi 23 Şubat'ta 22,58 milyar Dolar'a düşmüş ve rezerv kaybı 5,36 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Merkez Bankası 21 Şubat'ta kuru dalgalanmaya bırakmıştır (Uygur, 2001: 23).

Şubat Krizi sonrasında ekonomi %8,5-9 daralmış, ulusal gelir 51 milyar Dolar azalmış, kişi başına gelir 725 Dolar gerilemiş, 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, enflasyon %70'i aşmış, hazinenin faiz ödemeleri %101 artmış, iç ve dış borç yükü artmıştır (Karluk, 2002: 477).

Bu bağlamda Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin çıkış nedenlerini şu başlıklar altında toparlaya biliriz.

• **Devletin Hantal Yapısı:** Devletin hantal ve randımansız yapısını reforme etmek için hemen hemen hiçbir şey yapılmadı. Bu zaten zaman alacak ve zor bir yapısal reformdu. Ama bu alanda Türkiye'nin ilerleme kaydedeceğine dair ümit veren hiçbir işaret gözlenmedi.

• **Yolsuzluk ve Rüşvet:** Yolsuzluk ve rüşvetin kamu açıklarının oluşmasında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Konuya ilişkin köklü reformlara girişmekten kaçınılıyordu.

• **Yapısal Reformların Gecikmesi ve Azalan Dış Kaynak Girişi:** Yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı belirsizlik ortamının artması nedeniyle 2000 yılının ikinci yarısından itibaren dış kaynak girişi azalmaya başlamıştır.

• **Faiz Oranları ve Enflasyon:** %106'lık bir ortalamadan %36,4'lük bir ortalamaya, ilk aydan itibaren geçilmiş olması, enflasyonla mücadelede önemli sorunlar yarattı. Ertelenmiş tüketim istekleri hızla devreye girdi. Bankaların düşük faizlerle verdikleri bireysel kredilerin desteğiyle tasarruflar tüketime kaymaya başladı (Eğilmez, 2001: 8). Döviz, faiz ve borsanın yatırım aracı olarak çekiciliğini kaybetmesi tüketim eğilimini kamçıladı (Ongun, 2001: 4). Talebin canlı olması, petrol fiyatlarındaki öngörülenin üzerindeki artışlar, toptan eşya enflasyonu için iş dünyasının ve halkın enflasyon beklentisinin hedeflenen enflasyonun iki katı olması ve enflasyon bekleyişlerinin bir türlü kırılamaması nedeniyle enflasyondaki düşüş beklenen hızda olmadı. Yüksek seyreden enflasyon nedeniyle TL aşırı değerlendi, TL'deki aşırı değerlenme ile birlikte ithalat arttı, ihracat azaldı. Bu da cari açıkta rekor düzeyde artışa neden oldu. Görüldüğü gibi ekonomik faktörlerin herhangi birindeki bir olumsuzluk diğer faktörlere yansımakta ve birbirini besleyen bu süreç finansal bir krizin oluşum şartlarını hazırlamaktadır.

• **Dar Tabanlı ve Yüksek Oranlı Vergiye Dayanan Yetersiz Kamu Gelirleri:** Kamu gelirlerinde temel sorun, yüksek vergi oranlarına rağmen vergi tabanının yeterince yaygınlaştırılamaması nedeniyle, toplam vergi tahsilatının yetersiz kalması ve vergi yükünün adaletsiz bir biçimde dağılmasıdır. Bu yapı nedeniyle, bütçe açığının yüksek maliyetli iç borçlanmayla karşılanması, faiz giderlerinin bütçe içerisindeki payının hızla artırmıştır (Toprak, 2001: 192). Verimsiz kamu harcamalarının vergi gelirleri ile karşılanmaya çalışılması, bu aşamada da vergi gelirlerinin giderek kamu harcamalarını karşılama oranının düşmesi ülkemizi içinde bulunduğumuz sorunlu günlere taşımıştır. Ülkemizde uygulanan vergi gelirlerinde verimlilik analizleri yapılmamış, gelir beklentileri gerçekçi hesaplamalara dayandırılmamıştır (Sevig, 2001: 794). Köklü bir vergi reformunun ve yerel idarelerdeki israfın önlenmesi ise programın bugüne kadar ele alınmamış ve eksik kalmış iki önemli yönüdür (Hiç, 2001: 521). 38 milyon seçmen bulunan ülkemizde 12 milyon civarında vergi mükellefinin bulunması durumun vahametini açıkça göstermektedir.

Mortgage Krizi

ABD ekonomisinde 2000 Mart ve 2002 Ekim tarihleri arasında borsa, değerinin %50'sini yitirmiştir. İki yıl sonra bu kaybın yaklaşık yarısı geri dönerken, borç yükselişi sürmüştür. Borsa köpüğünün patlamasından kaynaklanan ekonomik şok, konut piyasasındaki spekülasyona dayalı konut fiyatları borç köpüğünün genişlemesiyle yatıştırılmıştır (Foster, 2008: 53). Kredibilitesi görece düşük riskli kesimlere subprimemortgage kredileri verilmesi, yüksek riskli kredilerin boyutunu 1,5 trilyon Dolara yükseltmiştir. Riski yüksek kişilere daha yüksek faiz oranları ile mortgage kredisi kullandırılmıştır. 2004 yılında enflasyonla mücadele kapsamında FED'in politikasını değiştirmesiyle faiz oranları yükselmeye başlamış ve bu durum özellikle değişken faizli mortgage kredilerinin geri dönüşünde sorunlar çıkmasına neden olmuştur. 2008 yılı Şubat

ayında subprime kredilerin %21,5'i ödeme sorunuyla karşılaşmıştır. Bankalar daha fazla kredi verebilmek için, bu riskli gruba verilen kredilerden doğan alacaklarını teminat göstererek emlak tahvilleri çıkarıp, bunları piyasadaki benzerlerine göre daha yüksek faizle, riskli yatırımlardan yüksek karlar elde etmeyi hedefleyen hedge fonlara satmışlardır (Susam ve Bakkal, 2008: 73).

Küreselleşmiş finansal piyasalar nedeniyle ABD gayrimenkul piyasalarında başlayan ve daha sonra likidite krizine dönüşen bu süreç, ABD bankalarının borç verme riskini yabancı yatırımcılara aktarması sonucu, başta Avrupa olmak üzere bütün Dünyaya yayılmış, küresel piyasalarda sistemik risk artmıştır. Bu bağlamda, küresel mali krizin nedenlerini; gevşek para politikası, finansal piyasalarda risklerin olduğundan küçük değerlendirilmesi, şirket yönetimlerinin başarısızlığı, hane halklarının az tasarruf edip çok borçlanması ve federal bütçe açıkları gibi gerekçelerle özetlemek mümkündür. İlk üç gerekçe, finans kurumlarında aşırı kaldıraçlamaya yol açmış ve borsa balonuna neden olmuştur. Gerek hane halklarının aşırı borçlanması, gerekse borsa balonlarının riski kırılganlık derecesini artırarak ekonomileri küresel mali krize sürüklenmiştir (Aydoğuş, 2009: 37). Dolayısıyla finansal sisteme yönelik düzenlemelerin azaltılması, 2000 yılında "yeni ekonomi" hisse senedi balonunun çökmesinin etkilerine karşı koymak için FED tarafından faiz oranlarının aşırı düşürülmesinin konut balonunun oluşmasına neden olması ve konut alacak gücü olmayan pek çok insana büyük miktarda eşik altı ipotek kredisi verilmesi gibi nedenler arasında en fazla üzerinde durulan, mortgagebazlı sorunlu varlıkların Dünyadaki kurumsal yatırımcılara satılması olmuştur. Ancak, sorunun temeli daha derinlerdedir. Bu temel, reel ekonomideki düşük büyüme oranı deneyiminde aranmalıdır. Çünkü bu gelişmeler, sermayenin yaşadığı sorundan çıkışı sağlayacak kaldıraç gücün bulunması sürecinde borçların ve spekülatif kazançların artmasıyla, malileşmeyi beraberinde getirmiştir (Foster ve Magdoff, 2009: 41).

Mortgage Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri

2001 yılında Türkiye'de yaşanan finansal krizden bankacılık kesimi güçlenerek ve risklere karşı duyarlılığı artarak çıkmıştır. Bu dönemde yeniden yapılanan bankacılık kesimi ve özel sektör yurtdışından borçlanmaya yönelmiştir. 2004 yılından sonra büyüme açısından belirli bir yavaşlama sürecine giren Türkiye, 2008 yılının ikinci çeyreğinde durgunluğa ve 2008 yılının son çeyreğinde de ekonomik gerilemeye teslim olmuştur. Türkiye ekonomisine gelen kısa vadeli yabancı sermaye hareketlerindeki azalışla birlikte küresel ekonomiye ilişkin belirsizlikler, iktisadi görünüme ilişkin kötümser beklentiler ve GSYH' da yaşanan düşüş de bu süreçte etkili olmuştur.

2000-2001 yıllarında yaşanan ekonomik kriz sonrası dönemde Türkiye'de reel sektör, ucuz döviz ve genişleyen kredi imkanlarından faydalanarak hem ucuz ara malı ithal edip bunlarla dayanıklı tüketim malları üretmeye ağırlık vermiş; hem de dışarıdan yüksek miktarda yabancı para cinsinden borç edinmiştir. İhracatın ithalata bağımlı hale gelmesi ve dış kaynak bağımlılığı ile sonuçlanan bu süreç, küresel mali kriz ile birlikte daralan kredi imkanları ve dış piyasalarda yaşanan talep daralmasının ihracat kapasitesini olumsuz etkilemesi sonucu, reel sektörü açık hedef haline getirmiştir. Dolayısıyla, Dünya ekonomisindeki söz konusu olumsuz gelişmelerin Türkiye'de, 1994 ve 2001 krizlerinde olduğu gibi mali sektörü değil, aksine reel sektörü etkilediği görülmektedir. 2008 yılı ve sonrası oluşan küresel koşullar, 2001 yılını takiben Türkiye ekonomisinde görülen düzelmenin asıl nedeni olan uluslararası piyasalardaki ucuz kredi, ucuz döviz ve ucuz ithalata dayalı büyüme modelini işler olmaktan çıkarmıştır.

Sonuç olarak, bilanço yapıları iyice bozulan firmaların iç ve dış talepteki gerilemeyle birlikte stokları artmış, nakit akış dengeleri bozulmaya başlamıştır. Küresel piyasalardaki olumsuz gelişmeler ve reel kesimin kredibilitesinin bozulması gibi nedenlerle kredi vermekte isteksiz davranan bankacılık sektörü, Türkiye ekonomisinde reel kesimin sorunlarını artırmıştır. Küresel mali kriz nedeniyle uluslararası sermayenin risk alma iştahının azalmasıyla dış piyasalardan kredi olanakları da daralmıştır. Ucuz kredi, ucuz ithalat, düşük döviz kuru üçgeni ile ayakta duran reel sektör, küresel mali kriz ile bu imkanlarını da kaybedince ülke ekonomisi yüksek dış borç ve cari açık sorunları ile karşı karşıya kalmıştır.

2018 Ekonomik Krizi

Krizin temel nedeni konusunda üç tip açıklama çerçevesi mevcut. İlki, krizin nedeninin siyasi olduğunu savunuyor. Buna göre, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş, hukuk devletinden uzaklaşma ve tek adam rejiminin kurulması, ekonomik krizin temel nedenlerindendir.

İkinci açıklama, krizi 'yanlış ekonomi politikalarına' bağlıyor. Buna göre krizin temel nedeni, IMF programından sapılmasıdır. Bu açıklamaya göre, 2002-2008 arasındaki AKP 'başarısı', esasında o dönemde uygulanan IMF programı sayesinde gerçekleşmiştir. Sonrasında yaşanan sorunların nedeni, siyasi iradenin IMF programını uygulamaktan vazgeçmesidir. Bu durumda, çözüm de yeni bir IMF programı ile gelecektir.

Üçüncü açıklama ise krizin uluslararası ilişkilerdeki sorunlardan kaynaklandığını ileri sürüyor. Buna göre krizin ekonomik ya da siyasi kökeni yok, yaşanan sorunların kökeni dışarıda, Türkiye'ye yapılan ekonomik bir saldırının sonucu olarak ekonomik zorluklar yaşanıyor.

Dışarıda küresel krizin üçüncü aşaması ile içeride neoliberal popülizmin krizinin yaşanması birbiri ile bağlantılı. Nedensellik ilkinden ikinciye doğru ilerliyor. Kısaca şöyle açılabilir: Neoliberal popülizm, düşük faize dayanan bir birikim rejimidir. Türkiye gibi üretim yapısı ithalata, ekonomik büyümesi sermaye akımlarına bağlı olan ülkeler için faizlerin düşük tutulması, büyük ölçüde küresel konjonktürdeki gelişmelere bağlıdır. 2013 sonrası konjonktür, Türkiye'de 2002-2013 arasında uygulanan neoliberal popülizm modelinin sürdürülmesi için gerekli olan maddi zemini yavaş yavaş ortadan kaldırmaktadır.

Bu maddi zemin, sermaye hareketleri ile kuruluyor. ABD'de 1999'daki resesyonun ve 2001'deki 11 Eylül terör saldırılarının etkilerini hafifletmek için faizlerin hızla düşürülmesi, Türkiye'de 2001-2008 arası dönemde yüksek (ancak giderek düşen) faiz ile ucuz döviz elde edilmesini sağladı. Bu aynı zamanda Türkiye'de 2001 krizi sonrasındaki IMF'in enflasyonu düşürme programı ile de uyumluydu.

2008-2013 döneminde, küresel krizin ilk ve ikinci aşamaları ve bu aşamaların yaşandığı ABD ve Avrupa'daki politika yapıcıların krize karşı verdiği parasal genişleme ve faizleri sıfırlama tepkisi, Türkiye'de hem düşük faiz hem ucuz kurun aynı anda elde edilebilmesini sağladı. Bu dönem, aynı zamanda Türkiye'de devlet içi mücadelenin yoğunlaştığı ve hükümetin, ekonomik istikrar kozunu çok iyi kullandığı yıllar oldu.

2013 sonrasında ise ABD ve AB'de önce parasal genişlemenin azaltılacağı, sonra duracağı ve hatta parasal daralma dönemine girileceği ve buna ek olarak da faiz artışına gidileceği ilan edildi. Yani, Türkiye gibi ülkeler için 2002-2013 arasında, neoliberal popülist birikim rejimlerin

kurulmasını mümkün kılan maddi zemin ortadan kalktı. Bunun sonuçlarını, 2013 sonrasında ekonomi politikasının kilitlenmesi olarak görüyoruz.

Kısacası, ekonomi politikasını kilitleyen, krizin maliyetinin sermaye kesimleri arasında nasıl bölüştürüleceği sorunu ve yeni birikim modelinin kimin öncülüğünde şekilleneceği konusundaki belirsizliktir.

Ekonomik kalkınmanın ivmesini kaybetmesinin yukarıda işaret ettiğimiz iktisadi nedenlerin dışında siyasi boyutları da vardır: Türkiye'nin bölgesinde çatışmaların artması, Suriye, Irak ve Mısır gibi ülkelerle yaşanan gerilimler sonrası bu ülkelere olan ihracatın gerilemesi. AB ile müzakerelerin durması, AB, ABD ve Almanya gibi ülkelerle yaşanan gerilimlerin artması, içeride ise demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları alanlarında ciddi gerilemelerin yaşanması. İç politikadaki otoriter eğilimler ve darbe girişimi sonrası yaşananlar ülkede var olan kutuplaşmayı tetiklemiş, toplumsal bütünlük ciddi yaralar almıştır. Bütün bu gelişmeler sonucu yatırımcıların güveni azalmış, Türkiye bir yatırım ülkesi olarak cazibesini yitirmiştir. Bu gelişmeler ve irdelediğimiz ekonomik faktörler şu an Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu durumu anlamamıza katkı sunmanın yanı sıra yapılması gerekenler hakkında da bir ipucu vermektedir. (Aydın, 2018)

Bu yol ayrımında seçeneklerden biri neoliberal popülist modeldeki "popülizm" içeriğini koruyarak "neoliberalizm" tarafını törpülemek. Sermaye kesimlerinden ekonominin 'planlı yürütülmesi' gerektiği yönündeki çağrılar ya da yeni bir sanayi stratejisi oluşturulması talepleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak bu, mevcut dünya sistemi bağlamında bir kopuş anlamına gelmese de önemli sarsıntılar yaratabileceği için oldukça güç bir seçenek olarak görülebilir. Henüz bu yönde bir irade oluşmuş değil.

İkincisi de "popülizm" içeriğinin giderek zayıfladığı bir neoliberal modele geçmek. Bu da yine mevcut iktidar yapısı nedeniyle uzun süre sürdürülebilecek bir model değil.

Geriye, henüz içeriği net olarak tanımlanamayan, bir yandan mevcut yapısal krizi aşmak için 'yerli üretimi' artırmaya çalışan ancak diğer yandan da enflasyon artışını sınırlamak için tarım ürünlerini ithal etmeye izin veren, kısacası, ekonomik yönelim sorunun çözülemediği bir 'utangaç kalkınmacı' model var.

İçinden geçmekte olduğumuz yapısal kriz, basitçe 'faiz artışı', ya da 'işin ehline bırakılması' ile çözülebilecek bir düzeyde değil. Krizin olası gelişme patikalarını ve bunlardan egemen sınıf dışı kesimlerin nasıl etkileyeceğini bilmek de henüz mümkün değildir.

Türkiye'deki krizin derinleşmemesi ya da onun en az zararla atlatılması için bir dizi önlem alınması gerek. Bunlardan uzmanlarca tartışılan önlemlerden biri TCMB'nin faizleri yukarı çekmesi. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, faizlerin artmasının yatırımların azalması sonucunu doğurabileceğidir. Faizleri fazla yukarı çekmek yatırımları durma noktasına getirebilir.

Finansal istikrarın yeniden tesis edilmesi, kurallı maliye politikasının benimsenmesi ve kamu harcamalarına esnek bir üst limit getirilmesi de akla gelen diğer önlemler. Ancak Türkiye'nin kalkınmasını daha sağlam temeller üzerine oturtması ve orta gelir tuzağından çıkabilmesi için farklı, teknoloji ve katma değeri yüksek mal üreten bir ekonomik yapıyı oluşturması gerekiyor. Bunun için dört önlem paketi düşünülebilir. (1) Yatırım ortamını iyileştirmek için kural hakimiyetini güçlendirecek adımların atılması, yatırımcıları ürküten olağandışılıkların

kaldırılması ve yargıya güvenin tekrar tesis edilmesi gerek. (2) Güçlü bir yapısal uyum paketi ile eğitimi ekonomik gelişmeye ivme kazandıracak şekilde düzenlemek ve seviyesini yükseltmek (eğitim reformu) gerek. Beşerî sermayenin yeni teknolojik devrime intibak kabiliyetini artırmak artık kaçınılmaz. (3) Türkiye'nin yurt dışında anlatılabilir bir başarı hikayesine ve daha kapsayıcı ve pozitif bir ülke imajına ihtiyacı inkâr edilemez. (4) Bunlara ilaveten Türkiye, AB ve ABD ile ilişkilerini hızla düzeltmelidir. ABD ile çatışma hâlinde olan bir Türkiye'nin –zaruret hasıl olduğunda– IMF'den uygun koşullarda finansal yardım almasının zorlaşacağı ortada.

Şimdilik net olan şu: IMF programının uygulanmasına yönelik bir direnç var. Bu direnç, AKP hükümetleri boyunca yeni gelişen sermaye kesimlerinden geliyor. Esra Çeviker Gürakar'ınTürkçe'ye 'Kayırma Ekonomisi' olarak çevrilen kitabında devletin bu yeni sermaye kesiminin oluşumundaki kaynak aktarma işlevi ve mekanizmaları detaylı olarak incelenmiştir. Direncin nedeni şu: Olası bir istikrar programı daha yüksek faiz anlamına gelecektir. Yüksek faiz ise, zaten borçlanma olanakları sınırlı olan bu kesimler için kapsamlı bir tasfiye süreci anlamına gelebilir. İşin ironik yanı ise, faiz artışına karşı sürdürülen bu direnişin, hem kur şoklarına, hem de faizin daha da yükselmesine, yani stagflasyonist sıkışmaya neden olmasıdır. (Akçay, 2018)

SONUÇ

1990'lı yıllarla birlikte daha kısa aralıklarla yaşanan krizler, piyasaları kırılgan hale getirmiş bu kırılganlık ise krizlere neden olmuştur. Kriz-istikrarsızlık-kriz döngüsü, dünyadaki tüm ülke ekonomilerini etkilemekle birlikte özellikle gelişmekte olan piyasalarda daha etkili olmuş ve istikrarsız ekonomiler oluşturmuştur. Yaşanan bu sürekli krizler, krizin önceden tahmin edilebilmesini, krizin etkin bir şekilde yönetilmesini ve krizden nasıl korunulabileceği gibi konuları gündeme getirmiştir.

Krizlerin önceden tahmin edilip edilemeyeceği ekonomideki bir takım göstergelerin, kriz sinyali olup olamayacağı konuları ekonomistlerin tartıştığı ve cevabını bulmak istediği konular olmuştur. Bu soruların cevabını bulmak amacıyla, krizlerin oluşumunu açıklamaya yönelik farklı modeller geliştirilirken, bu modellerle birlikte krizin öncü göstergeleri olarak kabul edilen bir takım ekonomik göstergeler incelenmiştir. Bu çalışmalar, çeşitli büyüklüklerin krizlerin oluşmasından önce nasıl bir değişim gösterdiğini ve buna göre krizlerin önceden tahmin edilip edilemeyeceğini araştırmıştır.

Ekonomik krizlerin hem nedenlerini hem de sonuçlarını ekonomik sadece değişkenlerle sınırlandırmak olası değildir. Çeşitli nedenlerle ekonomik zorluklar içerisine düşen bir insanın kendisiyle ve çevresiyle olan ilişkilerinin değişmesi gibi, ülkelerin ekonomik krizlere maruz kalması da devletlerin hem iç hem de dış hareketlerini etkilemektedir. Devletlerin değişen hareketlerinin de devletlerin içinde bulunduğu uluslararası sistemi etkilemesi doğaldır. Aktörlerin değişen hareketleri ve dönüşen sistem uluslararası barış ve istikrarın korunmasıyla yakından ilgilidir. Tek bir ülkede yaşanan ekonomik krizin etkileri çoğu durumda sadece ilgili ülkeyle sınırlı kalabilir ve başka devletleri hayati biçimde etkilemeyebilir. Oysa uluslararası sistemin en önemli ülkesinde baş gösteren ekonomik krizin dalga dalga yayılarak bütün aktörleri benzer biçimde etkilemesi, uluslararası sistemde birçok hareketliliğe neden olacaktır. Bu açıdan, küresel ekonomik krizin dünya barışı ve istikrarı için yarattığı tehlikeler ekonomik veya finansal çöküşün çok ötesindedir (GEC, 2009c).

Kriz nedeniyle devletlerin içerde üstlenecekleri yeni roller onların dış politika davranışlarını da etkileyecektir. Ekonomideki kamulaşma eğilimi, kamulaşmanın siyasal sonuçları ve egemenliğin geri dönmesi sonucunda bu etkiler, ekonomilerin ulusal sınırlara çekilme çabası, güvenlik eksenli dış politika planlamasının önem kazanması, ikili veya bölgesel sorunların canlanması ve uluslararası işbirliğine eğilimin azalması şeklinde gözlenecektir. Bunlardaki değişimin yoğunluğu krizin durgunluk veya depresyon biçiminde seyrine göre farklılıklar taşımaktadır. Durgunluk durumunda, ekonomiyi ulusal sınırlara çekme çabası dış ticarette uygulanan teknik engellerin yaygınlaşmasıyla sınırlı kalabilir. Güvenlik merkezli dış politikada ise ekonomi önem kazanmaya başlar. İkili veya bölgesel sorunlar zaman zaman gündeme gelse de, bunların çatışma boyutuna varması beklenmez. Uluslararası işbirliğine eğilimi azalmasının göstergesi ise, halihazırdaki çok taraflı müzakere konularının kriz sonrasına kadar gündemden düşmesi olur.

1990'lardan itibaren istikrarsızlık-kriz-büyüme-istikrarsızlık üçgeninde bir kısır döngü içerisine itilmiş gibi görünen ekonomilerden biri de ülkemiz ekonomisidir. Ekonomimiz, son çeyrek asır boyunca sürekli bir kriz süreci içindedir. Eldeki bu öncü göstergeler, yaşanan bu kriz sürecinin açıklanması için bir model oluşturabilir düşüncesiyle, Cumhuriyet tarihinin en büyük krizleri olan Kasım ve Şubat krizleri öncü göstergeler açısından incelenmiştir ve inceleme sonucunda bu deneyimlerin önemli bir tecrübe oluşturacağı görülmüştür. 1990 tarihinden itibaren, kriz öncü sinyalleri alınmıştır. Seçilen makroekonomik büyüklüklerin kritik değer aralığında olduğu, Kasım ve Şubat krizleri için öncü bir reel ekonomik gösterge olduğu görülmüştür. Son söz olarak yaşanan son krizlerin eldeki verilerle geleceğinin öngörülebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu göstergelere siyasi faktörlerin eklenmesiyle de kriz kaçınılmaz olmuştur. En azından öncü göstergeler dikkate alınsa tarihin en büyük krizleri olarak nitelendirilen bu krizler önlenemese de daha hafif bir şekilde atlatılabilmesi mümkün olabilecekti.

Sonuç olarak, devletin içerde maruz kaldığı değişimler -kamulaştırma, siyasal huzursuzluklar ve egemenliğin yükselmesi-, dış politikayı güvenliğe ve korumacılığa daha eğilimli kılma ihtimaline sahiptir. Devletin kriz nedeniyle içerdeki hareketlerinin onun dış politikasına olan etkileri, uluslararası sistemi sürtüşme ve çatışmalara daha müsait hale getirebilecektir. Sistemin güvensizlik düzeyi ise krizin yoğunluk düzeyi ve uzunluğuyla - durgunluk veya depresyon- doğru orantılıdır. Diğer yandan, kriz nedeniyle devletin iç ve dış hareketlerindeki değişimlerin kriz dönemiyle sınırlı kalması daha olasıdır. Zira üretim, yatırım, ticaret, teknoloji, bilgi transferi gibi alanlarda küreselleşme süreciyle ülkeler arasında yoğunlaşmış olan karşılıklı bağımlılık, devletlerin krize tepki olarak aldıkları önlemleri ve gösterdikleri içe kapanma eğilimini uzun soluklu kılmayacaktır. Bu nedenle, durgunluk veya depresyon biçiminde son bulacak krizin ardından tepkisel politikalardan vazgeçilmesi, dünyanın tek pazarlaşması yönündeki çabaların hızlanması ve dünyanın ortak tek mekan haline gelmesi olan küreselleşme sürecinin değişen yoğunlukta derinleşmeye devam etmesi kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu öngörü, krizin özellikle depresyona dönüşmesi halinde dünyanın maruz kalacağı sancılı günleri yok saymak anlamına gelmemektedir.

KAYNAKLAR

Akçay, Ümit, (2018), 2018 Krizinin Ekonomi Politiği, Gazete Duvar, İstanbul.

Akdiş, Muhammet , (2002) . Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye'de Finansal Krizler-Beklentiler. Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret Dergisi, Yıl:7, Sayı:26, s.1-45.

Akdiş, Muhammet, (2004). Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi, Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Yıl:6, Sayı:36, s.36 – 48.

Apak, Sudi (2002). Arjantin Ekonomik Krizi ve Türkiye, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:14, ss:41 – 47.

Arıoğlu, Ergin,- Yılmaz, A., Osman, (2001). 1985-2000 Döneminde Türkiye Ekonomisi'nin Kısa Bir Değerlendirmesi, Türkiye Maden Mühendisleri Odası, Çalışma Raporu, No: 9, İstanbul.

Ateş, D. & Gökmen, G. S. (2013). Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları. Sosyal Bilimler Dergisi, XV(1), 45-71.

Aydın, Yaşar, (2018), Cevabı Aranan Soru: Türkiye Ekonomik Krizde Mi?, Perspektif Dergisi, İstanbul.

Aydoğuş, Osman, (2009). 2008-09 Küresel Krizi'nden Geçerken Türkiye Ekonomisi Üzerine Bazı Gözlem ve Değerlendirmeler, TİSK Akademi, 4(2), ss. 27-49.

Bahçeci, S., (1997). Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi, D.P.T. Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Boratav, Korkut ve Yılmaz Akyüz, (2002). Türkiye'de Finansal Krizin Oluşumu, İktisat İşletme Ve Finans Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 197, ss: 14 – 46.

Calvo, G. ve Mendoza, E.G, (1996). Mexico's Balance of Payments Crisis: A Chronicle of a Death Foretold, Journal of International Economics, Elsevier, vol. 41(3-4), pp: 235-264.

Dağlar , H., Kalkar, A., & Kalkan , Y. (2012). Ekonomik Krizlerin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İşletmelerin Finansal Yapılarına Etkileri: İngiltere Türkiye Karşılaştırması. Sükeyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 17(3), 75-98.

Delice, G. (2002). Arjantin'de Finansal Reformlar ve 2001 Krizi, DEÜ İşletme Fakültesi Dergisi, 3. 2, 162– 186.

Durmuş, E. (2017). Karşılıklı Bağımlılığın Siyaseti: Türkiye'nin İsrail ve İran İlişkilerinde Ekonominin Etkisizliği, İstanbul ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,16 (31), 523-542.

Drazen, A. (2000). "PoliticalEconomy in Macroeconomics". Publishedby Princeton UniversityPress.

Edwards, S. (1998). Interest Rate Volatility, Capital Controls and Contagion. NBER Working Paper. 6756.

Eğilmez, Mahfi, (2001). Kasım 2000 Krizi Üzerine, www.ntvmsnbc.com , Erişim Tarihi: 28 Mart 2009.

Esquivel, L. and Larrain, B. (1998). Explaining CurrencyCrises. Harvard Institute of Development Discussion Papers. 666, 1–38.

Eren, Aslan, Süslü, Bora, (2001), Finansal Krizler Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi, Yeni Türkiye, Sayı: 41, İstanbul.

Feldstein, Martin, (2002). Economic and Financial Crises in Emerging Market Economies: Overview of Prevention and Management. National Bureau of Economic Research Working Papers, 8837.

Flyyn, J. J. (1967). Çağdaş İktisatçılar, (Çev.) Ergün Tuncalı, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Foster, John B.; (2008). Durgunluk, Kriz, Emek. Neoliberalizm ve Kriz, Kalkedon Yayınları, ss. 49-63.

Foster, John B. ve Magdoff Fred; (2009). Finansal Sıkışma ve Durgunluk: Reel Ekonomiye Dönüş, MonthlyReview, 20, ss. 17-48.

Global Economic Crisis (GEC), 2009c, Global economic crisis top national security threat facing U.S. 13/2/2009, http://www.globaleconomiccrisis.com/blog/archives/148.

Gilpin, R. (1987), The Political Economy of International Relations, New Jersey: Princeton University Press.

Güloğlu, Bülent, Altunoğlu, A., Ender (2002). Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:27, İstanbul.

Hiç, Mükerrem, (2001). Ekonomik Kriz Anatomisi, Sonuçlar ve Alınacak Dersler, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, s. 518-523.

Karacan, Ali İhsan Bankacılık ve Kriz, İstanbul: Finans Dünyası Yayınları, 1996.

Karluk, Rıdvan, (1999). Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim, İstanbul.

Karluk, Rıdvan, (2002) Türkiye Ekonomisi, Beta Yayınları, İstanbul.

Kazgan, G. (2000), İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kesimli, İ. (2011). Turizm Perspektifinden Politik Krizlerin Ekonomiye Yansımaları. Electronic Journal of Vocational Colleges, 1(1), 25-42.

Keyder, Nur, (2000). Para Teori Politika ve Uygulama, Ankara

Kindleberger, C.P.,The World in Depression, 1929-1939, Berkeley, University of California Pres, 1973.

Mancı, Ali Rıza, (2006). Küreselleşme, Türkiye'nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.

Martinez O., (1998). Les Enseignement de la Crise Mexicaine et le Redressement de l'Asie, Finance&Développement, s.6 – 9.

Ongun, M. Tuba, (2001). İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme, Gazi Üniversitesi Dergisi, Ankara. s. 1-13.

Oruç, Bora, (2002). Finansal Sistemlerin Ekonomik Kalkınma ve Krizler Üzerindeki Etkileri: Türk Sermaye Piyasaları, Sermaye Piyasası Kurulu, Piyasa Gözetim ve Düzenleme Dairesi, Yeterlilik Etüdü, Ankara.

Paksoy, S.& Paksoy H. M. &Alancıoğlu, E. (2013). Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı. Elektronik Sosyal Bilgiler Dergisi, 12(46), 169-182.

Parasız, İ. (2000). İktisadın ABC'si , Dördüncü Basım, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Poret P., (1998). Les Flux de Capitaux: Leçonsd'Asie, L'observateur de l'OCDE, No :214, s.39-42.

Radelet, S. ve Sachs, J.D., (1998). The East Asian Financial Crises: Diagnosis, Remedies, Prospects. Brooking Papers on Economic Activity.

Sachs, J.D.,Tornell, A. ve Velasco, A., (1996). Financial Crises In Emerging Markets: The Lessons from 1995. Harvard Institute of Economic Research Working Papers. 1759, pp: 1–68.

Sandıklı, A.,& (Ed). (2012). Teoriler Işığında Güvenli, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri. İstanbul: Bilegesam Yayınları.

Savaş, V. F. (1986). Politik İktisat, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Sevig, Veysi, (2001). Ekonomik Krize Neden Olan Kamusal Karar Eksikliği-Yetersiz Vergileme, Aşırı Harcama Eğilimleri, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, s. 785-797.

Seyitoğlu Halil ve Yıldız Rıfat, (2006). Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri, İstanbul: Arıkan Yayıncılık.

Singh, K. (1999). The Globalization of Finance: A Citizen's Guide. IPSR Books: South Africa.

Susam, Nazan ve Bakkal, Ufuk, (2008). Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?, Maliye Dergisi, s: 155, ss. 72-88.

Şanlısoy S. & Kök, R. (2010). Politik İstikrarsızlık - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987–2006). Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(1), 101-125.

Toprak, Metin, (2001). Küreselleşme ve Kriz, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Tunca, Zafer, (1998). Asya Krizinde Yapısal Sorunlar, İ.S.O. Dergisi, Sayı: 386, ss: 33 – 34.

Uygur, Ercan, (2001). Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, No:2001/1, Ankara.

Walter, A.&Gautam, S. (2009). Analyzing The Global Political Economy, New Jersey: Princeton University Press.

Yentürk, Nurhan, (2002). Arjantin Krizi: Dış Borç İle Tango, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 17, Sayı:1, ss: 51 – 66.